

# КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

## ЗНАНЬ ШКОЛЯРІВ З СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Під оцінкою знань, умінь та навичок дидактика розуміє процес порівняння досягнутого учнями рівня володіння ними з еталонними вимогами, описаними в навчальній програмі. Умовним відображенням оцінки є відмітка, яка виражається в балах.

Оцінювання має ґрунтуватися *на позитивному принципі*, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач. Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, *що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь та навичок, а сформувати її компетенції*.

**Компетенція** — це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії стосовно них.

А. Хуторський виокремлює трирівневу ієрархію компетенцій:

- ключові;
- загальнопредметні;
- предметні.

До ключових належать:

**1. Уміння вчитися** - передбачає формування індивідуального досвіду участі школяра в навчальному процесі, вміння, бажання організувати свою працю для досягнення успішного результату; оволодіння вміннями та навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки.

**2. Здоров'язберігаюча компетентність** - пов'язана з готовністю вести здоровий спосіб життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах.

**3. Загальнокультурна (комунікативна) компетентність** - передбачає опанування спілкуванням у сфері культурних, мовних, релігійних відносин; здатність цінувати найважливіші досягнення національної, європейської та світової культур.

**4. Соціально-трудова компетентність** - пов'язана з готовністю робити свідомий вибір, орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя; оволодіння етикою громадянських стосунків, навичками соціальної активності, функціональної грамотності; уміння організувати власну трудову та підприємницьку діяльність; оцінювати власні професійні можливості, здатність співвідносити їх із потребами ринку праці.

**5. Інформаційна компетентність** - передбачає оволодіння новими інформаційними технологіями, уміннями відбирати, аналізувати, оцінювати інформацію, систематизувати її; використовувати джерела інформації для власного розвитку.

**6. Ціннісно-смилова компетенція** пов'язана з ціннісними уявленнями учня, його здатністю до орієнтування в житті, усвідомлення свого місця в ньому, до ухвалення рішень.

**7. Навчально-пізнавальна компетенція** — це сукупність компетенцій учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності: знання та вміння цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки.

**8. Компетенція особистісного самовдосконалення** спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційну саморегуляцію та самопідтримання.

До предметно - історичних компетенцій, на думку О. Пометун та Г. Фреймана, належать: *хронологічна* – передбачає вміння учнів орієнтуватися в історичному часі; *просторова* – орієнтування учнів в історичному просторі; *інформаційна* – вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації; *мовленнєва* – будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних подій і явищ; *логічна* – аналізувати, пояснювати історичні факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції; *аксіологічна* – формулювати версії й оцінки історичного руху та розвитку.

**Особливу увагу зосереджено сьогодні також на формуванні правових компетенцій учнів, серед яких:**

- **Аксіологічно-правова** - через висловлювання відношення, власної позиції щодо функції права у суспільстві, правомірної та неправомірної поведінки, юридичної відповідальності за правопорушення, визначення чеснот громадянина правової демократичної держави.
- **Логічна** - через визначення окремих ознак правових понять, формулювання їх визначення, виділення основних складових правових явищ та фактів, побудову структурно-логічних схем;
- **Юридично-мовленнєва** - через характеристику правових явищ (правомірної та неправомірної поведінки), обговорення їх у групі та представлення власної позиції, обґрунтування її, інсценівки правових ситуацій;
- **Інформаційно-правова** - уміння учнів працювати з джерелами юридичної інформації, аналізувати нормативно-правові акти, користуватись довідковою літературою, Інтернетом для самостійного пошуку інформації.
- **Практико-орієнтована** - через співставлення власного уявлення про правове явище та витягом з НПА, наведення прикладів, що конкретизують правову норму, застосування теоретичних знань для аналізу ситуативних задач.

**Компетентність** — це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Це не тільки знання, окремі вміння і навички; вона належить до галузі складних умінь, охоплює та розвиває основні групи особистісних якостей особистості.

Досвід свідчить, що володіння основними групами компетентностей допомагає школярам розв'язувати проблеми з багатьох сфер життя, стимулює пізнавальну активність та розвиває загальнолюдські цінності.

**Європейські експерти пропонують таку внутрішню структуру компетентності:**

- знання;
- пізнавальні навички;
- практичні навички;
- відношення;
- емоції;
- цінності та етика;
- мотивація.

Закон України «Про освіту» 2017 року визначає 11 ключових компетентностей (ст. 12).

- *Вільне володіння державною мовою*, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях.
- *Здатність спілкуватися рідною* (у разі відмінності від державної) *та іноземними мовами*, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування.
- *Математична компетентність*, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини.
- *Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій*, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе та навколишній світ шляхом спостереження та дослідження.
- *Інноваційність*, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади.
- *Екологічна компетентність*, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства.
- *Інформаційно-комунікаційна компетентність*, що передбачає опанування основ цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях.
- *Навчання впродовж життя*, що передбачає опанування умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі.

- *Громадянські та соціальні компетентності*, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність у житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних із різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікувати себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя.
- *Культурна компетентність*, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості.
- *Підприємливість та фінансова грамотність*, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень.

#### ***Основними функціями оцінювання навчальних досягнень учнів є:***

- контролююча, що передбачає визначення рівня досягнень окремого учня (класу, групи), виявлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу, що дає змогу вчителю відповідно планувати і викладати навчальний матеріал;
- навчальна, що зумовлює таку організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення сприяє повторенню, уточненню і систематизації навчального матеріалу, вдосконаленню підготовки учня (класу, групи);
- діагностико-коригуюча, що допомагає з'ясувати причини труднощів, які виникають в учня під час навчання, виявити прогалини у знаннях і вміннях та коригувати його діяльність, спрямовану на усунення недоліків;
- стимулюючо-мотиваційна, що визначає таку організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення стимулює бажання поліпшити свої результати, розвиває відповідальність та сприяє змагальності учнів, формує мотиви навчання;
- виховна, що передбачає формування вміння відповідально й зосереджено працювати, застосовувати прийоми контролю і самоконтролю, розвиток кращих якостей особистості.

#### ***При визначенні навчальних досягнень учнів аналізу підлягають:***

- характеристики відповіді учня: елементарна, фрагментарна, неповна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча;
- якість знань, правильність, повнота, осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
- ступінь сформованості загально навчальних і предметних умінь та навичок;
- рівень оволодіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки тощо;

- досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, розв'язувати проблеми);
- самостійність оцінних суджень.

У загально-дидактичному плані рівні визначаються за такими характеристиками:

**перший рівень – початковий** (відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення);

**другий рівень – середній** (учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний розв'язувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності);

**третій рівень – достатній** (учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень; він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності);

**четвертий рівень – високий** (знання учня є глибокими, міцними, узагальненими, системними, учень уміє застосовувати знання творчо, його навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію).

Під час уроків узагальнення та систематизації знань оцінюванню навчальних досягнень учнів підлягають основні результати вивчення теми, що визначаються вчителем на основі вимог навчальної програми і **мають бути відомі учням з самого початку їх вивчення, слугуючи орієнтиром у процесі роботи над темою.**

| Рівні навчальних досягнень | Бал | Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з суспільних дисциплін                                                                                                              |
|----------------------------|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| I. Початковий              | 1   | Учень може розрізнити об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи.                                                                                                            |
|                            | 2   | Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність елементарно викласти думку.                       |
|                            | 3   | Учень відтворює менше половини навчального матеріалу; з допомогою вчителя виконує елементарні завдання.                                                                            |
| II. Середній               | 4   | Учень <b>знає</b> близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснення вчителя, повторити за зразком певну операцію, дію. |
|                            | 5   | Учень <b>розуміє</b> основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять,                                                                      |
|                            | 6   | Учень <b>виявляє знання і розуміння</b> основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. З допомогою вчителя здатний                  |

|                |    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|----------------|----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                |    | аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки. Вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком.                                                                                                                                                                                                                       |
| III. Достатній | 7  | Учень правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти. Вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, частково контролює власні навчальні дії.                                                                                |
|                | 8  | Знання учня є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.                        |
|                | 9  | Учень вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації.                                                                                                                                                |
| IV. Високий    | 10 | Учень володіє глибокими і міцними знаннями, здатний виконувати їх у нестандартних ситуаціях. Самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, критично оцінює нові факти, явища, ідеї.                                                                                                                                            |
|                | 11 | Учень володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми. Визначає програму особистої пізнавальної діяльності; самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них. |
|                | 12 | Учень має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї. Розвиває свої обдаровання і нахили.                                                                                   |

Оцінюючи навчальні досягнення учнів з історії за 12-бальною шкалою в умовах компетентнісного навчання, вчитель має врахувати, що **диференціації підлягають насамперед розумові та практичні уміння учнів**, які виявляються у різних видах діяльності. Знання доцільно розглядати як змістову складову цієї діяльності. **Щодо ціннісних ставлень, то вони на уроках історії не оцінюються, тому що відображають суб'єктивні судження і почуття, викликані опрацьованою інформацією.** Бали у межах рівня допомагають диференціювати досягнення учнів з урахуванням того, чи є у них базові знання, чи уміння переросли у навички та наскільки сформована воля дотримуватись вимог до оформлення і представлення результатів учіння.

Зміст рівнів навчальних досягнень для курсів історії у 5-11 класах доцільно трактувати так:

- Ø на першому, початковому рівні, учень/учениця спроможні тільки на **фрагментарне відтворення історичної інформації**. Вони, зокрема, здатні пригадати окремі її одиниці: дати, імена, терміни, короткі вислови (одне-два речення) і не виявляють

предметних умінь. Здатність пригадати те, що вивчалось, свідчить про намагання учня/учениці виконати завдання та потенційні можливості добитися кращого результату;

- Ø **на другому, середньому рівні** учень/учениця спроможні на **повноцінне відтворення історичної інформації**. Розуміючи поверхневі зв'язки між її одиницями, наприклад, між особою, діями, вчиненими за її участі, часом та місцем цієї діяльності, вони можуть не тільки передати почуте, побачене, прочитане, а й розкрити його зміст своїми словами, доречно вживаючи історичну термінологію. Здатність наповнити смыслом джерельну інформацію свідчить про вдумливість та старанність учня/учениці, а також про наявність у нього/неї базових умінь: слухати, читати, писати, ставити та відповідати на запитання, розповідати, описувати тощо;
- Ø **на третьому, достатньому рівні** учень/учениця спроможні на **перетворення, відбір, співставлення та поповнення** осмисленої ними **історичної інформації**. Вони володіють уміннями встановлювати глибинні, наприклад, причинно-наслідкові, мотиваційні зв'язки, можуть згрупувати однорідні та відібрати потрібні для повнішого розкриття теми події, виділити системотвірні ознаки/риси історичного явища/процесу, встановити подібне і відмінне в однорідних фактах, підібрати аргументи та контраргументи до відомого судження, перевести сформатовану кимось інформацію в інший формат (наприклад, з вербальної у графічну і навпаки). Здатність учня/учениці оперувати джерельним матеріалом свідчить про систематичне цілеспрямоване учіння та про готовність до творчої діяльності;
- Ø **на четвертому, високому рівні** учень/учениця спроможні на **власне (суб'єктивно нове) бачення історичного процесу**. Аналізуючи та синтезуючи інформацію з різних джерел, як вторинних (підручник, науково-популярні та художні твори), так і первинних (речові пам'ятки, актові документи, спогади та ін. ), вони розмірковують на задані теми, висловлюють та обстоюють власні судження щодо діяльності історичних осіб, значення історичних фактів, трактування подій їх дослідниками тощо. Здатність учня/учениці творити суб'єктивно нове пояснення історичних подій, вчинків історичних постатей, суголосне до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, свідчить про досягнення ними мети загальної історичної освіти.

Програмою з історії, правознавства, громадянської освіти в межах кожної теми передбачено проведення **практичних робіт**. Виконання практичних робіт сприяє глибшому засвоєнню нового матеріалу учнями та формуванню й розвитку у них загальнонавчальних і спеціальних предметних умінь. Практична робота – це, переважно, самостійна робота учнів над окремими питаннями теми, мета якої – опрацювати різноманітні джерела знань: підручник, текстові та візуальні джерела, інтернет-ресурси, музейні експозиції, відомості місцевих історичних пам'яток, нормативно – правові акти тощо. Така робота може виконуватися як у класі, так і вдома, але з обов'язковою презентацією її результатів на уроці. Згідно з чинною програмою порядок проведення практичних робіт та оцінювання їх результатів залишається в компетенції вчителя. Він може включити практичну роботу як окрему ланку уроку у процес вивчення нового матеріалу, узагальнення або закріплення.